

«Η συνάντηση του πολίτη με την πολιτιστική
κληρονομιά»

Οικονομικός Ταχυδρόμος
7/12/1995, σ. 65-67

ΧΘΕΣΗΜΕΡΑΥΡΙΟ

Σταυροφορία σε παγκόσμια κλίμακα για τη διάσωση των πολιτιστικών θησαυρών, που θεωρούνται πλέον κοινός πλούτος της πανανθρώπινης κοινωνίας

Η συνάντηση του πολίτη με την πολιτιστική κληρονομιά

Του Γ. Π. ΛΑΒΒΑ(*)

ΣΤΙΣ Βρυξέλλες έλαβε χώρα, την 4η και 5η Οκτωβρίου 1994 (οργανωμένη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή), η Συνδιάσκεψη με θέμα: «Ο πολίτης και η πολιτιστική κληρονομιά». Συνέχεια και τελευταία μιας σειράς συναντήσεων των αξιωματούχων των φορέων προστασίας της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, η εν λόγω συνδιάσκεψη ήταν ευρύτερης σημασίας, διότι α) είχε ως στόχο να παρουσιάσει τα πορίσματα των προηγούμενων συναντήσεων σ' ένα πλατύτερο ευρωπαϊκό ακροατήριο και β) με το θέμα «ο πολίτης και η πολιτιστική κληρονομιά» επεδίωκε να ευρύνει τον προβληματισμό πέρα από τα πλαίσια των τεχνικών και εξειδικευμένων θεμάτων και σ' εκείνα της συμπεριφοράς του Ευρωπαίου πολίτη, απέναντι στην κορυφαία σημερινή σταυροφορία σε παγκόσμια κλίμακα για τη διάσωση των πολιτιστικών θησαυρών, που θεωρούνται πλέον κοινός πλούτος της πανανθρώπινης κοινωνίας. Οι απόψεις που παρουσιάστηκαν, κινήθηκαν έτσι στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο, σημαντικό όσο και οι μέθοδοι, οι τεχνικές και τα μέσα των ειδικών για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, αφού χωρίς τη συναίνεση και την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού σώματος, κάθε παρόμοια προσπάθεια αποβαίνει δύσκολη ή ατελέσφορη. Το άρθρο που ακολουθεί βασίζεται σε ομιλία του καθηγητή Γ. Λάββα, ο οποίος ήταν προσκεκλημένος ομιλητής στην εν λόγω συνδιάσκεψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Π.Ω.Σ. εις ειδικό για την προστασία του μνημειακού δυναμικού (αρχαιολόγοι, ιστορικοί

της τέχνης, συντηρητές, αρχιτέκτονες και άλλοι), έτσι και ο απλός πολίτης βρίσκεται από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι σήμερα θεατής ή συνεργός σ' αυτή την πυρετώδη και νευρική προσπάθεια για τη διάσωση, προσπάθεια η οποία εμφανίζεται βασικά διαφοροποιημένη από τη λογική και την καθημερινή πράξη περασμένων εποχών. Ο πολίτης καλείται να συμπράξει, και με προσωπικές θυσίες συχνά, στη διατήρηση έργων ανθρώπων ή της φύσης, σε μια νέα, πρωτόγνωρη έκταση και κλίμακα, για τα οποία στη μέχρι τώρα ιστορία του πολιτισμού ίσχυαν άλλα κριτήρια και άλλες αξιολογήσεις. Καλείται να προστατεύσει αρχιτεκτονικά ερείπια, υπόλοιπα φρουρίων, λιμάνια με αρχαίους μούλους, ναυάγια ή γκρεμισμένες εκκλησίες με θραύσματα ζωγραφικής ή γλυπτικής χωρίς λειτουργικότητα πλέον ή ταπεινές κατοικίες και καλύβες, τμήματα ιστορικών πόλεων με *architetture minore*, δρόμους, αυλές, πλατείες, βράχους, ακτές και άλλα παρόμοια δημιουργήματα, είτε είναι έργα τέχνης είτε απλά περιβαλλοντικά στοιχεία, όταν παλιότερα η αξία τους ήταν μόνο λειτουργική και χρηστική, χωρίς τη φάρτιση της μνημειακής διάστασης, που απέκτησαν στις μέρες μας με τη διεύρυνση της έννοιας του μνημείου και του μνημειακού συνόλου. (1)

Θυμάμαι ζωηρά μια δραματική συζήτηση με απλοϊκούς καλογήρους του Αγίου Όρους το 1982, οι οποίοι ζώντας σ' ένα ακόμα προβιομηχανικό σχετικά οικιστικό, καλλιτεχνικό και φυσικό περιβάλλον, αδυνατούσαν να καταλάβουν το νόημα της διατήρησης ενός τρεπωμένου τοίχου καθίδιου του 16ου αιώνα, αφού μπορούσε να κατεδαφισθεί και να ξανακτισθεί όπως ήταν πριν και να εξυπηρετήσει καλύτερα από ένα «βαλσαμωμένο» διατηρητέο υπόλειμμα του παρελθόντος. Ανάλογες απορίες και αντιδράσεις σημειώνονται καθημερινά από τους κατοίκους παραδοσιακών οικισμών, όταν οι υπη-

ρεαίες προστασίας επιβάλλουν τους γνωστούς περιορισμούς σ' επισκευές, επεκτάσεις ή ανανεώσεις παραδοσιακών δομών ή στην ανέγερση νέων κτισμάτων. Λες και ό,τι γεννιέται κάποια στιγμή δεν είναι μοιραίο και αναγκαστικό να πεθάνει, όπως ορίζει ο φυσικός νόμος για όλα τα όντα.

Η υπέρβουση αυτή της παραδοσιακής λογικής δημιουργεί έτσι ουσιαστικά προβλήματα, αφού η θέση και η επιδίωξη της πλειοψηφίας των πολιτών σε πολλές χώρες φάνηκε ν' αποκλίνει από εκείνη των διεθνών συμφωνιών, και οδηγιών, που έχουν εν τω μεταξύ γίνει θεσμικά πλαίσια με νομική κατοχύρωση. Χαρακτηριστική εδώ είναι η στάση των πολιτικών ηγεσιών, οι οποίες αφ' ενός είναι υποχρεωμένες με βάση το νέο θεσμικό αυτό πλαίσιο να κηρύσσουν μνημεία και μνημειακά σύνολα ως διατηρητέα, αφ' ετέρου να υποχωρούν κάτω από την ισχυρή πίεση από μαν ή ομάδων πολιτών, υπολογίζοντας το πολιτικό κόστος, και ν' αποχαρακτηρίζουν σημαντικούς φορείς ιστορικής μνήμης, οι οποίοι στη συνέχεια γίνονται βορά στην κατεδάφιση και την «αβιοποίηση».

Η προβληματική αυτή στάση των κοινωνικών ομάδων και των συμφερόντων τους απέναντι στα «υπόλοιπα» πλέον της ευρωπαϊκής κληρονομιάς οδήγησε έτσι σε πολλές λύσεις και συμβιβασμούς. Όπου απαφειύχθηκε η κατεδάφιση, λειτούργησε η νόθευση της αυθεντικότητας των ιστορικών κτιρίων με τη διατήρηση των προσόψεων αλλά με ριζική ή μερική ανανέωση του εσωτερικού χώρου και την αλλαγή του στατικού συστήματος. Ορισμένες πόλεις της Ευρώπης παρουσιάζουν σχετικά αλώβητη την πολυεδομική εικόνα του ιστορικού τους κέντρου εξωτερικά, ενώ εσωτερικά και υπόγεια έχουν μεταλλάξει και πολλαπλασιάσει χώρους και χρήσεις. Αυτά σημαίνουν σκηνογραφικές λύσεις δό-

(*) Καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης και Πολιτιστικής Κληρονομιάς στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

>>>

ακόλα συμβαζόμενες με τις αυστηρές αρχές της σύγχρονης δεοντολογίας. Μια άλλη μεθόδευση είναι η κατεδάφιση των αυθεντικών παραδοσιακών δομών και η ανέγερση στη θέση τους «νεοπαροδοσιακών» κατασκευών με πολλαπλό οικοδομικό όγκο και αλλοίωση του παραδοσιακού περιβάλλοντος και της κλιμακίας του. Συνηθισμένη είναι ακόμη η δημιουργία υποκαταστάτων των παραδοσιακών μορφών σε εντελώς νέα κτίρια, σκευή και άλλα αντικείμενα, έτσι ώστε να διασκεδάζονται οι τύψεις για την απώλεια της αυθεντικής παράδοσης ή ακόμα να ικανοποιείται μ' αυτά τα υποκατάστατα ο ένα ποσοστό η βαθεία ανάγκη του ανθρώπου να αισθάνεται τριτοδιάστατη στο χώρο τη συνέχεά του με το παρελθόν. Δυστυχώς ο χρόνος δεν επαρκεί για την παρουσίαση εδώ σχετικών παραδειγμάτων της προβληματικής αυτής συμπεριφοράς και του διαφορούμενου σεβασμού των κοινωνικών μας προς την πολιτιστική παράδοση.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις δεν έχουν βέβαια το νόημα της κριτικής. Δείχνουν απλά πόσο ο Ευρωπαίος πολίτης βρέθηκε στην πλειοψηφία του απαράσκευος, στη θύελλα της μεταπολεμικής ανάπτυξης, να συμπορευθεί με τη νέα αναγκαιότητα για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, ώστε να δράσει εποικοδομητικά για την πολιτιστική του επιβίωση. Σ' έναν κόσμο όπου κυριαρχεί η αναλυτική σκέψη, η κερδοσκοπική ροπή και η τεχνολογική αντίληψη της εύκολης και δυνατής επίλυσης κάθε προβλήματος, ενώ παραμελείται η ανάπτυξη της ικανότητας ευαισθητοποίησης και κατανόησης άλλων ή πνευματικών αξιών, είναι φυσικό ο πολίτης να ρέπει και να παρασύρεται από αυτό το ρεύμα. Ο Μπερνάρντ Φάλτεν έγραφε ότι όσο οι σύγχρονοι άνθρωποι «δεν μπορούν να διαβάσουν την πρόσηψη ενός κτηρίου ως ένα ποίημα ή ένα δράμα ως ένα μυθιστόρημα, δεν θ' αποκτήσουμε αληθινή περιβαλλοντική συνείδηση».¹²

ΕΙΝΑΙ ασφαλώς περιττό να τονίσουμε πόσο θεμελιώδη είναι η θετική συμβολή του πολίτη στη διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ζούμε σε δημοκρατικές κοινωνίες, όπου ο ψηφιστής του και μόνον είναι δραματικά αποφασιστική και η στάση του καθοριστική για τις σχετικές αποφάσεις των πολιτικών ο' όλα τα επίπεδα. Το πολιτικό κόστος, που αναφέρθηκε παραπάνω, αποβαίνει συνήθως η ισχυρότερη λογική της καθημερινής πράξης. Μ' αυτή την έννοια γνωρίζουμε όλοι μας πως σε μια δημοκρατία μετράει εκείνο που γίνεται γνωστό και είναι πιστευτό. Στον πολίτη επομένως πρέπει να γίνουν σε βάθος γνωστές και πιστευτές τόσο η αναγκαιότητα όσο και οι δυσκολίες και οι θυσίες που απαι-

τεί η πρωτόγνωρη αυτή σύγχρονη Σταυροφορία, της οποίας το ιδεολογικό περιεχόμενο υπερβαίνει κάθε άλλο πολιτικό. Αν ο πολίτης δεν ευαισθητοποιηθεί και κυρίως δεν πεισθεί ουσιαστικά για το υπαρκτό νόημά της, η πολιτιστική επιβίωση του πλανήτη βρίσκεται σε κίνδυνο.

Προβάλλει έτσι πελώριο το πρόβλημα της ενημέρωσης, η οποία έχει πρακτικό αποτέλεσμα μόνο όταν εγγίζει μαζί με τη σκέψη και το αίσθημα. Και στα δύο πρέπει ν' απευθύνεται το μήνυμα ώστε να συνδεθούν η απαίτηση για την προστασία με τη συνειδητή ή υποσυνείδητη ακόμη σχέση του πολίτη με τα μνημεία ολόγυρά του.

Αυτό όμως μπορεί να επιτευχθεί μόνο με συστηματική και προγραμματισμένη αγωγή, άρα από το σχολείο και τη νεανική ηλικία, όπως πολλοί έχουν επανειλημμένα τονίσει. Όχι όμως μόνο ως γνώση της ιστορίας της τέχνης και της αρχιτεκτονικής αλλά ως διαχρονική ουσία του πολιτισμού, που είναι ουσιαστικό στοιχείο της ζωής κάθε γενεάς, ως συμπαραγκό ανάμεσα ο' εκείνο που υπήρξε και ο' εκείνο που έρχεται. Το σημερινό πρόβλημα εστιάζεται ακριβώς ο' αυτό το αδύναμο συμπαραγκό της εποχής μας, η οποία μοιάζει με ένα ταχύτατο τρέινο να τρέχει με τα μπροστινά μόνο βραχίονα του.

Το γνωστό και αντικείμενο της πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει έτσι να δομηθεί όχι μόνο στα πλαίσια της τέχνης και της αισθητικής, αλλά της υπαρκτικής κρίσιμης διάστασής του και ακόμη της ποιότητας ζωής.¹³

Ο στόχος που έχει τεθεί στο άρθρο 128 της Συνθήκης του Μαστριχτ για τον πολιτισμό, για να υλοποιηθεί, πρέπει να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ανατροπής της υπάρχουσας αντίληψης, νοοτροπίας και συμπεριφοράς. Σε μια εποχή φοβερής έντασης ανάμεσα στην ορμητική εξέλιξη και αλλαγή και την προσπάθεια διατήρησης παραδοσιακών ηθικών, η επίτευξη μιας σχετικής έστω ισορροπίας είναι αναγκαία και ζωτική όσο και η διατήρηση της ζωής. Σ' αυτόν το δραματικό αγώνα, κυβερνήσεων και φορέων προστασίας, η στάση του Ευρωπαίου πολίτη παρουσιάζει μια αναντίστοιχη και ανησυχητική διαφοροποίηση: όταν το πρόβλημα της προστασίας τίθεται στο γενικό επίπεδο και δεν εγγίζει τα προσωπικά του συμφέροντα, τάσσεται συνήθως υπέρ της διάσωσης. Μεγαλύτερη ευαισθησία εδώ φαίνεται να δείχνουν σήμερα οι αστοί παρά οι κάτοικοι της υπαίθρου,¹⁴ οι οποίοι έχοντας μικρότερη πικρή πείρα από τη νέα φανταχτερή τεχνικά όσο και σκληρή μορφή ζωής, είναι πιο επιρρεπείς στην ανένανωση με θυσία του παραδοσιακού. Επίσης οι πλούσιοι και οι εύποροι συντηρούν ή έλκονται περισσότερο από τα παραδοσιακά κτίσματα,

έτσι και ως μόδα πολλές φορές, ενώ για τους οικονομικά αδύνατους ισχύει μάλλον το *ripium vivere deinde conservare* ή *restaurare*, όταν τίθεται το δίλημμα: διατήρηση ή κατεδάφιση και αξιοποίηση. Εδώ βέβαια εντοπίζεται το πρόβλημα και η ανάγκη της κοινωνικής δικαιοσύνης στην κατανομή των βραβών για την προστασία του πολιτιστικού έρματος. Η κληρονομιά αφορά στο σύνολο της ζωής όλων μας. Παρά το αυτονόητο του πράγματος, οι ανισότητες αυτού του είδους έχουν δημιουργήσει καταστρεπτικά αποτελέσματα σε πολλές περιπτώσεις. Η πολιτεία βρίσκεται πολλές φορές σε αδυναμία ν' αποβεί αποτελεσματική και δίκαιη λόγω γραφειοκρατίας και ασαφούς νομοθεσίας.

Πρέπει πάντως να λεχθεί ότι τα πράγματα έχουν καλύτερεψει τα τελευταία χρόνια στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο. Φαίνεται ακόμα να γίνεται γενικότερα συνειδητό ότι πέρα από την υπαρκτική σημασία της για τη σύγχρονη κοινωνία, η διατήρηση των ιστορικών δομών μπορεί να είναι ταυτόχρονα και οικονομική και επικερδής επένδυση από πολλές πλευρές. Αυτή όμως η θετική ροπή πρέπει να ενισχυθεί με κάθε μέσο προς όλες τις κατευθύνσεις.

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ κληρονομιά της Ευρώπης θεωρείται σήμερα κοινό αγαθό των πολιτών της και ως κοινό πρέπει να το υπερασπίζονται. Δεν ήταν βέβαια πάντοτε έτσι ως συνείδηση και ως αξιολόγηση. Είναι ασφαλώς αναντίρρητο ότι ο Πετράρχης, ο Γκαίτε, ο Καντ, ο Βολταίρος, ο Λιούμ, ο Γάββον, η Γαλλική ή η Ρωσική Επανάσταση και τέλος η Συνθήκη του Μαστριχτ, για να αναφέρω ενδεικτικά μερικά κορυφαία ευρωπαϊκά ονόματα και γεγονότα, συνελαβαν και διακήρυξαν την έννοια της κοινότητας και της παγκοσμιοτητας των πολιτιστικών αγαθών. Η ρήση του Γκαίτε στο έργο του «Προτύλας» (1798): «οποδήποτε γενικό σκέπτεται ή πραγματοποιεί κάποιος, ανήκει στην ανθρωπότητα», ή εκείνη του Καντ, του οποίου η σκέψη κορυφώνεται στη «λογική ιδέα μιας ειρηνικής καθολικής κοινότητας όλων των λαών στη γη»,¹⁵ αποτελούν μαζί με πλήθος άλλες τα προδρομικά στηρίγματα για τη διατύπωση του άρθρου 128, παράγρ. 1 της Συνθήκης του Μαστριχτ: «Η κοινότητα θα συμβάλει... στην προώθηση της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς προς τα εμπρός».¹⁶ Πόσο όμως αυτές οι ιδέες και οι διακηρύξεις έχουν περάσει και συνειδητοποιηθεί στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα. Οι εθνοισμοί του 19ου αιώνα, αλλά και οι πρόσφατα αναζωπυρούμενες νέες εθνικιστικές τάσεις, αποτελούν υποτροπισμούς και αντίθεση ο' αυτόν το γόνιμο διαχρονικό ευρωπαϊκό στόχο της πολιτιστικής κοινοκτημοσύνης. Πόσο, αλήθεια, αυτή η ιδέα έχει διαχυθεί στη συνείδηση του Ευρωπαίου πολίτη, ώστε οι Ιρλανδοί και οι Εγγλέζοι, οι Έλληνες και οι Τούρκοι, οι Βαλβόνι και οι Φλαμανδοί, οι Γάλλοι και οι Σλοβάκοι, οι Γερμανοί και οι Πολωνοί, οι Σέρβοι, οι Βόσνιοι και οι Κροάτες, για να αναφέρω μόνο μερικές πάλι περιπτώσεις, να υπερασπισθούν τα πολιτιστικά μνημεία του γέγονά τους ως κοινά ή δικά τους; Εδώ βρίσκεται ένα τεράστιο πεδίο δουλειάς και αλληλοκατανόησης, πέρα από τις ισχύουσες διεθνείς συμφωνίες και αρχές, που θα στοχεύει μέσα από ενεργό συμμετοχή του στη νέα σχέση του Ευρωπαίου πολίτη με όλα τα δημιουργήματα της ευρωπαϊκής ιστορίας.

Οι αρμόδιοι διεθνείς και κρατικοί φορείς θα πρέπει να μελετήσουν τρόπους συμμετοχής και συνεργασίας με τον πολίτη. Το ενδιαφέρον και η προσοχή του τελευταίου ενεργοποιείται ακριβώς όταν ο ίδιος συμβάλλει ενεργά και όχι όταν του ανακοινώνεται το γεγονός της διάσωσης ενός μνημείου τοπικής ή πνευρωπαϊκής εμβέλειας. Ακόμα και ο πιο αδιάφορος, όταν του δοθεί η δυνατότητα να γίνει κοινωνός, κερδίζεται για την υπόθεση της προστασίας.

 ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΥΠΡΟΥ ΛΤΔ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ 31ης ΙΟΥΛΙΟΥ 1995			
ΕΠΕΡΓΗΤΙΚΟ	ΔΡΑΧΜΕΣ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜ.	ΠΑΘΗΤΙΚΟ	ΔΡΑΧΜΕΣ ΣΕ ΕΚΑΤΟΜ.
1. Διαθέσιμα, Χρεόγραφα, Επενδύσεις	44.179	1. Τράπεζες και Ανταποκρέτες	45.190
2. Χρηματοδοτήσεις	65.821	2. Καταθέσεις	58.611
3. Εξοπλισμός	692		
4. Λοιπά Στοιχεία Ενεργητικού	6.495	3. Λοιπά Στοιχεία Παθητικού	13.186
ΣΥΝΟΛΟ	117.187	ΣΥΝΟΛΟ	117.187
Λογιστηριακή Τάξεως	28.972	Λογιστηριακή Τάξεως	28.972
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	146.159	ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	146.159

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Α. ΗΛΙΑΔΗΣ

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Β. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ

Εξάλλου, οι ενημερωμένοι και σκεπτόμενοι πολίτες μπορούν, σε αντιδιαστολή ίσως προς τους αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες, συντηρητές και άλλους ειδικούς, να δράσουν πιο ισορροπιστικά και αντικειμενικά στα αναφερόμενα προβλήματα. Των ειδικών το ενδιαφέρον και η αγωνία επικεντρώνεται στο να σώσουν με κάθε μέσο και πολλές φορές δογματικά το μνημειακό δυναμικό, έστω και σε βάρος των σύγχρονων απαιτήσεων ή ανιστορών, χωρίς να σκέπτονται εναλλακτικές λύσεις. Ο μη ειδικός αλλά ευαίσθητοποιημένος πολίτης, ζώντας το ίδιο πρόβλημα, μπορεί να γίνει συνήγορος και των δύο, να ζυγίσει δηλαδή και τη σημασία του χθες και τα δικαιώματα του σήμερα και να συμβάλει έτσι σε πιο νηφάλιες αντιμετώπισεις ανάλογες με τις κατ' οικονομίαν λύσεις της Βιβλίου: «και τούτο ποικίλ και κείνο μη απείριστο». Ο δραματικός άλλωστε χαρακτηρισμός της σύγχρονης προσπάθειας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που περιέχει ακόμα και στοιχεία υπερβολής, νευρικότητας και ιεραποστολικού ζήλου, οφείλεται στην άλλη υπερβολή και ύβρι της ανιστορίας ανάπτυξης και της ταχύτατης αλλαγής του οικιστικού και του φυσικού περιβάλλοντος.

Μια άλλη διαπίστωση που ολοένα γίνεται περισσότερο αισθητή και ενισχύει την υπόθεση της αλληλοκατανόησης και του αλληλοσεβασμού είναι η διάχυση εθνικών ομάδων, μικρών ή μεγάλων, μέσα στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γερμανοί, Γάλλοι, Άγγλοι, Ελβετοί και άλλοι αγοράζουν παραδοσιακά σπίτια στις μεσογειακές χώρες. Έλληνες, Τούρκοι, Ιταλοί, Ισπανοί και άλλοι έχουν εγκατασταθεί σε κεντρικές και βόρειες ευρωπαϊκές χώρες με μόνιμη ή ημιμόνιμη διαμονή. Ποια πολιτιστική κληρονομιά είναι γι' αυτούς σημαντική και άμεση; Του χώρου καταγωγής ή του νέου τόπου διαμονής τους; Ασφαλώς και οι δύο. Αυτοί οι πολίτες αποτελούν ίσως τον πρώτο πυρήνα του κοινού ευρωπαϊκού αμαλγάματος, όπως αυτό επιδιώκεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση με την έννοια της δημιουργίας μιας «ολοένα στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, με την εισαγωγή μιας υπηκοότητας της Ένωσης». Οι περισσότεροι «Ευρωπαίοι» πολίτες με την έννοια της διάχυσης, που αναφερόμενοι, βρίσκονται ίσως στο νησιωτικό συμπλέγμα του Αιγαίου, λίκνο, ως γνωστόν, της ευρωπαϊκής δημοκρατίας. Εδώ θα μπορούσε να δοκιμασθεί και να ενισχυθεί το νέο μοντέλο της κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας χάρη στα αμείρητα υποθαλάσσια, υπόγεια και επίγεια μνημεία όλων των εποχών και των διαφορετικών προελεύσεων, σε άμεση συνάρτηση με τους τωρινούς κατοίκους.

Μια τέτοια προοπτική και προομνή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημαίνει στην πραγματικότητα σταδιακή υπέρβαση του άλλου σκέλους της παραγρ. 1 του άρθρου 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ: «Η κοινότητα θα συμβάλει... στο σεβασμό της εθνικής και περιφερειακής διαφορετικότητας»⁽⁷⁾ και το μελλοντικό πέρασμα του Ευρωπαϊκού πολίτη σε έναν κοινό χώρο κληρονομιάς, όπου η έννοια της εθνικής διαφορετικότητας θα δίνει βαθμιαία τη θέση της σε μια νέα έννοια εσω-

τερικής κοινότητας και ταυτότητας. Τότε δεν θα χρειάζεται ίσως η κτητική αντανάκλαση «δική μου», «δική σου», «δική του», «δική της» κληρονομιά στον ευρωπαϊκό χώρο. Παρ' όλο που μια τέτοια προοπτική θυμίζει τη μία από τις έξι ουτοπίες του **Ερνστ Μπλο** - τη γεωγραφική ουτοπία - η προοπτική αυτή περιέχει ένα όραμα θεμιτό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει άλλωστε παρόμοιες επιτυχημένες εμπειρίες στην ιστορική της διαδρομή: τι άλλο ήταν το Βυζάντιο, παρά ένα αμάλγαμα εθνικών ομάδων και λαών, που δεν το εμπόδιζε να δημιουργήσει έναν πολιτισμό στηριζόμενο στη σύνθεση της διαφορετικότητας και το σεβασμό της παράδοσης. Επibίωση του μοντέλου αυτού μπορεί να θεωρηθεί σήμερα το Άγιον Όρος, μια μοναστική κοινωνία διαφορετική σε πολλά από τη δική μας, στην οποία όμως η κοινοκτημοσύνη και ο σεβασμός των πολιτιστικών, αλλά και παντός αγαθού, μοναχών προερχομένων από διαφορετικές εθνικές ομάδες, ήταν και είναι θεμελιώδης αρχή της καθημερινής πρακτικής τους ζωής.

Κ Αλλάξω με μια διαπίστωση, μια πρόταση και μια προσωπική εμπειρία: α) Τα θεσμικά πλαίσια, και οι ειδικεύσεις και τεχνικές επεμβάσεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνεχώς βελτιώνονται και συμπληρώνονται. Γιατί απαιτείται ακόμα γενναία προσπάθεια είναι στην ευαίσθητοποίηση του κοινωνικού σώματος. Εδώ έχουμε σήμερα μια ευαίσθητοποιημένη μειοψηφία και μια ουδέτερη ή ακόμα και εχθρική πλειοψηφία πολιτών. Οι όροι πρέπει να αντιστραφούν. Η ενημέρωση του πολίτη πρέπει να ξεπεράσει το στά-

διο του αποστασιοποιητικού ή της διαφύγισης, γιατί και τα δύο μπορεί άμεσα να εντυπωσιάζουν αλλά η εντύπωση γρήγορα σβήνει. β) Κρίσιμη όσο και χρήσιμη είναι η εισαγωγή ενός μθήματος της Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς στην παιδεία όλων των βαθμίδων, ή τουλάχιστον στην Ανώτατη, με την έννοια και το περιεχόμενο που σκιαγραφήθηκε παραπάνω. Σήμερα τα προβλήματα αυτά αναπτύσσονται σε πανεπιστημιακές και άλλες σχολές, που εκπαιδεύουν τους ειδικούς της προστασίας. Πόσο όμως αφημένο θα ήταν, αν ενημερώνονταν μ' ένα κατάλληλο μάθημα και η άλλη πλευρά: οι πολιτικοί μηχανικοί, οι μηχανολόγοι, οι χημικοί και άλλοι δημιουργοί του περιβάλλοντος, ώστε από φοιτητές να είναι ευκαθαρτοποιημένοι, όταν σχεδιάζουν και υλοποιούν το σύγχρονο πλαίσιο ζωής και δράσης. Αυτό άλλωστε θα συμφωνούσε απόλυτα με την παράγραφο 4 του άρθρου 128, το οποίο «συμβάλλει ώστε η κοινότητα να υπολογίζει πολιτιστικές απόψεις στις άλλες πολιτικές της».⁽⁸⁾

γ) Τέλος, η προσωπική μου εμπειρία: διδάξα επί 20 χρόνια «Προστασία και Συντήρηση Μνημείων» σε αρχιτέκτονες και αρχαιολόγους. Εδώ και δύο χρόνια διδάσκω το υποχρεωτικό μάθημα «Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ως γενικότερη ενημέρωση του ώριμου πολίτη, στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχω την αίσθηση και την πεποίθηση ότι η δουλειά μου αποκτά τώρα μεγαλύτερη χρησιμότητα. Αν οι τωρινοί μου φοιτητές και φοιτήτριες πάρουν οι ίδιοι το μήνυμα και το μεταφέρουν αμείωτο σε καθημερινή και συστηματική βάση στον ενήλικο πολίτη, θα κινώθω λιγότερο δον Κιχώτης από πριν με-ζίζω με τη μακρή ευκαθαρτοποιημένη μειοψηφία της κοινωνίας μας. □

Βετεράνοι Ελληνοεβραίοι πολεμιστές 1940-45

Με πρωτοβουλία του κ. Ηλία Χατζόπουλου, τραυματία του Ελληνοεβραϊκού Πολέμου 1940, οι Ελληνοεβραίοι πολεμιστές, ανήτροι και τραυματίες συνέτηξαν σωματείο, το από 30/11/93 καταστατικό του οποίου εγκρίθηκε με την 4058/1994 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών. Όπως μαρτυρεί και η επώνυμια του «Κέντρο Έρεινας για τη συμβολή των Ελλήνων Εβραίων στους πολέμους 1940-1945 και την προσταγή της ελληνικής κοινωνίας», κύριος στόχος του σωματείου είναι η καταγραφή και προβολή των Ελληνοεβραίων μελετητών στους πολέμους 1940-45, η ιστορία των οποίων έχει καταγραφεί πάμπολλες πράξεις ηρωισμού και αυτοθυσίας. Ελληνοεβραίοι ήταν ο πρώτος Έλληνας ανώτερος αξιωματικός που σκοτώθηκε στην Αλβανία, ο ήρωας του έπους αντισυνταγματάρχης Μορδοχάι Φιρζίς.

Η προσωρινή διοικούσα επιτροπή αποτελούμενη από τους κ.κ. Ηλία Χατζόπουλο, Νισήμ Κοέν, Εμμανουήλ Αβδελά, Ιάκωβο Φριζή, Βενιαμίν Καπόν, Σαρτβ Χασιό και Αλβέρτο Μπενουρμπή, θα συγκαλέσει τα μέλη του σωματείου σε τακτική γενική συνέλευση για αρχαιρεσίες και εκλογή Δ.Σ. Περισσότερες πληροφορίες στα γραφεία του Σωματείου, οδός 25ης Μαρτίου 12, τηλ. 4820.465. Τούρος, ή στο ξενοδοχείο «Corail» (κ. Ηλία Χατζόπουλο) τηλ. 9816.441

Υποσημειώσεις:
 (1) Πρβλ. τα κείμενα:
 α) του διεθνούς Χάρτη Αποκαταστάσεως ή Χάρτη της Βενετίας, 1964
 β) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς, Λονδίνο, 1969
 γ) της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Παρίσι, 1972 και
 δ) τη Διακήρυξη του Αμστερνταμ, 1975
 (2) Το σχετικό άρθρο είναι δημοσιευμένο στο: Proceedings of a Conference on Cultural Preservation, Washington D.C., 8-10 April 1984: The Challenge to Our Cultural Heritage, Why Preserve the Past, ed. by Y. Raj Isar, Unesco, Paris, σ. 49.
 (3) Προς αυτή την κατεύθυνση υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία. Σε πανεπιστημιακό επίπεδο διάσκαλλας μια πλήρως προσιτότητα γίνεται στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1992.
 (4) Πρβλ. Gebessler/Eberl (Hrsg.), Schutz und Pflege von Baudenkmälern in der Bundesrepublik Deutschland, in Handbuch, Kohlhammer, Köln, 1980, σ. 464/5.
 (5) Βλ. Fr. Mielke, Die Zukunft der Vergangenheit, Stuttgart, 1975, σ. 21.
 (6) Πρβλ. το προσημειωμένο κείμενο European Community action in support of Culture, Com (94) 356, Brussels, 27.07.94, σ. 1, Introduction.
 (7) Πρβλ. E. Bloch, Das Prinzip Hoffnung, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1959, Band 2, s. 873 ff.
 (8) Το άρθρο 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ, 1992.